

DVA NEOBIČNA STARA ČASOPISA

TWO UNUSUAL OLD JOURNALS

Neda Ćukac¹

UDK / UDC 050(497.6)

Primljeno / Received: 13. 9. 2013.

Sažetak

U članku su prikazana dva časopisa iz Bosne i Hercegovine o kojima se do sada vrlo malo zna. To su: *Jedro* i *Der Turist*. Prvi je izlazio na našem jeziku, a drugi na njemačkom jeziku. Pri istraživanju cjelokupne časopisne produkcije u Bosni i Hercegovini (BiH), ova dva stara časopisa činila su se neobičnim kako po naslovu tako i po tematici kojom su se bavili. Mada nekompletni, ovi časopisi će omogućiti da se javnost upozna s postojanjem ovih rijetkih i neobičnih časopisa. Oni su ujedno dokaz interesa tadašnje korisničke populacije za problematiku mora, prirodnih rijetkosti i turizma. Njihovim pokretanjem utemeljen je turizam u BiH kao djelatnost. Oba časopisa do danas su ostali jedini te vrste u BiH.

Cilj ovoga rada bio je da ih istražimo, otrgnemo od zaborava i uvrstimo u kulturnu baštinu BiH. Možda će ovo biti poticaj našoj kulturnoj i znanstvenoj javnosti da se na ovim prostorima pokrenu slična glasila.

Ključne riječi: časopisi, istraživanje, austrougarsko razdoblje, Bosna i Hercegovina

Summary

The paper presents two old journals from Bosnia and Herzegovina which are not very widely known. The first one is *Jedro* (The sail) and the second one *Der Turist* (The tourist). *Jedro* was published in our language and *Der Turist* in German. While researching the complete journal production in Bosnia and Herzegovina (BiH), we noticed that these two old magazines were very unusual because of their titles as well as the themes they dealt with. Although we do not possess all the numbers of the journals, the results of the research will enable the public to get acquainted with these

---

¹ mr. sc. Neda Ćukac, Cobiss centar BiH, Sarajevo

two rare and unusual journals. At the same time, their existence shows the interest of the users at the beginning of the 20th century for the themes related to sea, natural rarities, an tourism. Initiating these magazines had contributed to starting tourism as profession in BiH. Until today, these two magazines have remained the only one of this kind in BiH.

The purpose of this paper was to explore these magazines, but also to save them from being forgotten, and to enclude them in BiH cultural heritage. Perhaps, it will inspire our cultural and scientific community to start up similar journals.

Keywords: periodicals, research, Austro-Hungarian period, Bosnia and Herzegovina

1. Uvod

U godini “kibernetičkog kosmosa”, kako je ovu godinu nazvao Talat S. Halman, profesor na Sveučilištu u New Yorku, već postoje elektronički časopisi koji su nastali kao rezultat razvoja i primjene novih tehnologija. Međutim, mi želimo skrenuti pažnju na početke nastajanja časopisne produkcije u BiH, odnosno na stare časopise.

U razdoblju Austrougarske uprave u BiH (1878.-1918.), časopisna produkcija bila je veoma razvijena, jer smo utvrdili da je tada izlazilo ukupno 206 naslova periodičkih publikacija. U ovom istraživačkom radu, naziv periodička publikacija odnosi se na časopise i novine jer je ovo razdoblje u kojemu još nema točne diferencijacije ove vrste građe. Iz bogate produkcije najstarijeg razdoblja u nastajanju periodičkih publikacija BiH, izdvojili smo dva naslova: *Jedro* i *Der Turist*. Oni su nam se činili neobični, jer smo s njihovih već poželjnih stranica mogli vidjeti da je tematika kojom su se bavili znatno drugačija od tematike koju su donosili drugi časopisa onoga vremena.

Vrijeme Austrougarske uprave u BiH (1878.-1918.) karakterizira intenzivniji razvoj tiskarstva i snažno širenje pisane riječi. Do dolaska Austrougarske, u ovim predjelima bio je visoki stupanj nepismenog stanovništva s malim brojem obrazovnih ustanova. Zbog ovakvih prosvjetnih i kulturnih prilika, pojava periodičkih publikacija, posebno znanstvenih i stručnih, predstavlja izazov, iako malom broju intelektualaca toga vremena koji su sudjelovali u izgradnji niza objekata i stvaranju raznovrsnih kulturnih i znanstvenih ustanova i udruženja.

Ovo je razdoblje kada je utemeljen prvi znanstveni časopis u BiH i niz stručnih časopisa, čime je otvoren put znanstvenoj i stručnoj komunikaciji. Nažalost, dobar dio časopisa nije se uspio održati i nastaviti kontinuitet u

izlaženju u sljedećim razdobljima, ali je ovo razdoblje koje je značilo otvaranje BiH prema svijetu čija su područja do tada bila slabo poznata.

2. Metodologija istraživanja

Korpus od 206 časopisa koji su registrirani u razdoblju 1878.-1918. sadržavao je dva naslova koji su posebno privukli našu pažnju. To su časopisi *Jedro* i *Der Turist*. Nažalost, nismo uspjeli pronaći komplete ovih časopisa, nego samo neke od brojeva koji su nam omogućili da saznamo nešto više o vremenu u kojemu su izlazili i tematici koju su obrađivali. I pored niza knjižnica koje smo istražili prije raspada Jugoslavije, ove časopise nismo uspjeli naći sa svim brojevima. Možemo samo pretpostaviti da se ovi naslovi možda nalaze sačuvani u Österreichische Nationalbibliothek u Beču i Knjižnici Szeczeny u Budimpešti, ali mi nismo uspjeli istražiti fondove ovih dviju velikih knjižnica zbog nastalih dešavanja na prostorima bivše Jugoslavije. Time inače naše istraživanje, koje se odnosi na časopisnu produkciju u BiH za razdoblje od 140 godina, ne možemo smatrati završenim.

3. Rezultati istraživanja

a) *Jedro*

Časopis *Jedro* imao je podnaslov *List za pomorstvo*. Izlazio je jedanput mjesečno u Sarajevu u izdanju Bosanskohercegovačkoga zemaljskog saveza Austrijskoga pomorskog društva. Neke brojeve časopisa pronašli smo u

- Arhivu BiH, Sarajevo
- Biblioteci Zemaljskog muzeja, Sarajevo
- Znanstvenoj knjižnici, Split
- Analizirali smo slijedeće brojeve časopisa *Jedro*:
  - God. I/1916, br. 1, 5, 6, 8
  - God. II/1917, br. 11, 12
  - God. III/1918, br. 6-7.

Prema ovim podacima, časopis *Jedro* izlazio je od 1916.-1918., a komplet časopisa sadržavao je 12 brojeva godišnje.

Analizirajući br. 1/1916., pronašli smo zanimljiv članak: *Uloga Bosne na Jadranskom moru* autora dr. fra Julijana Jelinića gdje je dao kratak pregled tadašnjih prilika i upozorio na važnost koju je Bosna imala u bazenu Jadranskog mora.

Broj 5/1916. donosi nekoliko vijesti o odjeku koji je izazvao u javnosti izlazak iz tiska prvog broja ovoga časopisa. Moramo napomenuti da je br. 1 izašao 1915. godine, jer smo u broju 5. našli članak koji kaže: *Bosnische Post* u Sarajevu donosi u svome broju od 31. prosinca 1915. sljedeći članak : “Jedro. Danas je izašao prvi broj hrvatskog lista Jedro kome je zadaća slična kao i listu austrijskog pomorskog društva *Flagge*, naime da popularizira pomorstvo”. Urednik je bio pl. Dobržanski. Časopis je vjerojatno izašao 1915., ali je navedena 1916. obzirom da je bio kraj godine.

S požutjelih stranica ovoga časopisa saznali smo da je interes bio ogroman, jer je izašlo drugo prerađeno izdanje broja 1/1916., pa je vlada u BiH donijela naredbu i svim školskim knjižnicama preporučila nabavu ovoga časopisa, a vlada u Hrvatskoj ga je preporučila svim knjižnicama u Hrvatskoj i Slavoniji.

U broju 6/1916., u članku Frane Lovrića *Jedno krivo mišljenje*, autor je naglasio pogrešno mišljenje koje je vladalo tada da je more i morska služba samo za onoga koji je ugledao svjetlo dana pored mora. Člankom se željelo popularizirati pomorstvo u zemljama koje nisu izravno vezane za more. Autor je naglasio da ne postoji odgovarajuća literatura koja bi omogućila da se mladi ljudi upoznaju s morem i njegovim dobrobitima.

Broj 8/1916. obiluje priložima o putovanjima naših ljudi po svijetu. Tako se u jednom članku Luke Dobrilovića s Malog Lošinja kaže: “Moj cilj nije da opišem krasote bogatog Egipta, nego ću iznijeti zanimljive naučne stvari o Keopsovoj piramidi o kojoj sam nešto čitao, a veći dio se osvjedočio vlastitim očima”.

U ovom broju nalazimo podatke o postojanju Nautičke škole u Bakru (Hrvatska), njenom nastavnom planu i programu, kao i uvjetima upisa.

Tu su i podaci koji govore o broju članova Austrijskoga pomorskog društva (67.198 članova – podaci iz svibnja 1916.) koji je zaista ogroman. Bosanskohercegovački savez imao je 16 članova, od čega 3 u Foči i 5 u Brčkom.

Sačuvani brojevi 11 i 12/1917. dali su kumulativni pregled svih brojeva časopisa (1-12), što predstavlja neki vrstu bibliografskog pregleda.

U istom broju Frano Lovrić dao je jedan stručni članak *Plovidba na jedra*, u kome navodi vrste brodova na jedra, značaj poznavanja građe jedra za uspješnu plovidbu morem, o kutovima pod kojim se moraju jedra postaviti i sl.

Časopis sadrži mnogobrojne reklame ustanova koje su financirale tiskanje časopisa *Jedro*.

Posljednji broj časopisa koji nam je bio dostupan jest broj 6-7/1918. koji donosi podatke o ratnom stradanju brodova u Prvom svjetskom ratu: Engleske, Francuske, Italije, Rusije i Japana. Autor ovoga članka Emo Descovich naziva ove zemlje našim neprijateljima, a tabele koje je dao sadrže podatke o broju brodova i njihovoj tonaži.

Prilog Nine Buconjić govori o selu Neum Klek koje je izraslo u naselje za odmor, a kasnije je ono predstavljalo izlaz BiH na more.

Analizirajući navedene brojeve, može se zaključiti da je koncepcija časopisa *Jedro* bila takva da probudi interes za nautiku kod mladih, kao jednu značajnu disciplinu koja će se kasnije snažno razviti, a pomorci će uživati velik ugled u svijetu.

Časopis *Jedro* se financirao donacijama koje je dobivao od tadašnjih velikih ustanova, posebno od Hrvatsko-slavonske hipotekarne banke u Zagrebu i tvornice Hinka Franka također u Zagrebu.

Zanimljivo je napomenuti da ovaj časopis citiraju poznate sekundarne publikacije iz BiH i Hrvatske:

1. Pejanović, Đorđe. Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850-1941.
2. Anali Leksikografskog zavoda.

b) *Der Turist*

Puni naziv ovoga uistinu rijetkog časopisa glasi: *Der Turist : Zeitschrift zur Hebung des Fremdenverkehrs und der Volkswirtschaftl Verhältnisse in Bosnien, Herzegowina und Dalmatien = Turist : časopis za podizanje prometa stranaca i gospodarskih prilika u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji.*

Istraživanjem smo pronašli sljedeće brojeve ovoga neobičnoga časopisa:
God. 1/1909, br.1-5/6.

Cod. 2/1910, br 1-7.

Budući da se zna da je izlazio dvaput mjesečno, onda se ne može govoriti o kompletnim brojevima. Časopis *Der Turist* izlazio je u Sarajevu, a tiskala ga je Islamska dionička štamparija (Islamische aktiendruckerei). Urednik je bio J. Heifelsen. Donosio je priloge na više jezika: njemačkom, španjolskom, mađarskom, hebrejskom, arapskom i našem jeziku. Pri istraživanju časopisne produkcije BiH, ovaj časopis pronašli smo u

- Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH (NUB BiH) u Sarajevu
- Biblioteci Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Kako je cjelokupna zbirka periodičkih publikacija zauvijek nestala u vatrenoj stihiji prouzrokovanoj granatiranjem Sarajeva 1992., ostaje nada da su se sačuvali bar oni primjerci koje smo pronašli u Zemaljskom muzeju.

Nažalost, nismo u mogućnosti dati detaljan opis pojedinačnih brojeva časopisa *Der Turist*, jer smo mislili, kada smo ga pronašli u zbirci NUB BiH, da ćemo ga detaljno kasnije analizirati, ali nam se ta prigoda više nije ukazala iz već poznatih razloga.

S obzirom da je danas Zemaljski muzej jedini uspio sačuvati u svome fondu ovaj časopis koji se mora zaštititi iz predostrožnosti, uvjereni smo da će pristup ovim rijetkim i starim publikacijama biti omogućen u skorije vrijeme.

Čitajući ovaj časopis prije njegovog stradanja, slučajno smo odabrali neke od priloga koji su nam se činili zanimljivima. Tako je prvi prilog bio posvećen tadašnjem caru Austrougarske monarhije Franji Josipu, a naslov je glasio *Našem caru* koji veliča njegovu osobu. Ostali prilozi odnose se na opisivanje turistički atraktivnih predjela u BiH. Vrlo su značajni prilozi koji su se bavili etnografskom tematikom. Zanimljivo je da se već tada povezivao turizam i etnos kao njegov nezaobilazni segment.

Posebno je bio zanimljiv ljubiteljima putovanja i prirodnih rijetkosti jer se bavio istraživanjem prirodnih ljepota u BiH, pa je u to vrijeme predstavljao neku vrstu turističkog vodiča. Dakle, njegova funkcija je bila dvojaka. Domaćoj javnosti služio je kao vodič kroz BiH, a inozemnoj javnosti je služio kao informator o nepoznatim predjelima. Na njegovim stranicama pronašli smo tabele o klimatskim prilikama u BiH, kao i mnogobrojne fotografije, što govori da je zaista bio kompletan časopis opremljen svim informacijama neophodnima za početke razvoja turizma kod nas.

Pored sadržajnih karakteristika, on je imao i sve karakteristike potrebne da se jedan časopis može smatrati časopisom: naslov, podnaslov, urednika, godinu izlaženja, mjesto izlaženja i sl. Ako se zna da je bio i ostao jedini časopis koji je obrađivao problematiku turizma kod nas, onda je njegova vrijednost još veća. Naime, izlaženjem ovoga časopisa utemeljen je turizam kao djelatnost u BiH.

Ovaj jedinstveni časopis po mnogo čemu trebao bi biti zanimljiv kako onima koji se bave turizmom kao djelatnošću tako i znanstvenicima koji se bave istraživanjem pisane riječi.

Nažalost, njegov vijek trajanja bio je vrlo kratak, svega godinu dana, ali je utemeljio jednu djelatnost i pokazao da se priroda i prirodne rijetkosti moraju čuvati.

Opća razmatranja

Časopisi koji su bili predmet ovoga istraživanja trebaju omogućiti sljedeće:

1. U prvom redu rekonstrukciju fonda BH periodike i izradu njenih kataloga, dakle svega onoga što je uništeno tijekom rata u BiH 1992.-1995.
2. Da se pokušaju ovi časopisi kompletirati i pronaći u nekim drugim knjižnicama Austrije, Mađarske pa možda i Europe.
3. Ovakve rijetke i jedinstvene časopise smatrati kulturnom baštinom i posebno ih zaštititi.
4. Ovi časopisi su svjedoci popularizacije razvoja pomorske službe, upućivanja mladih ljudi u novo zanimanje nautičara i sl.

Ovo je potvrda da začeci turizma u BiH sežu u daleku prošlost, što se do sada nije moglo točno tvrditi.

LITERATURA

Halman, Talat S. From Babylon to Liberspace. // IFLA Journal 21, 4(1995), 251-260.

Pejanović, Đorđe. Bibliografija štampe u Bosni i Hercegovini 1850-1941. Sarajevo, 1961.

Anali Leksikografskog zavoda. Zagreb, 1955.

Praštaló, Tatjana; Neda Čukac. Medicinski časopisi u BiH (1850-1990). // Acta informatica medica 1(1993), 9-12.